

рігаються матеріали про його перший приїзд у Росію.

Роблячи ці зауваження, ми розуміємо, що автори зосередили увагу насамперед на українському періоді діяльності Раковського. Це їх право. Наші міркування спрямовані на визначення шляхів подальшого дослідження.

Санцевич А. В.

Методика исторического исследования

Киев: Наук. думка. 1990.—212 с.

В сучасних умовах демократизації, гласності, перебудови радянської історичної науки особливого значення набуває правдиве і різнобічне відображення в дослідженнях минулого й сучасності. Забезпечення успіху в цій важливій справі значною мірою залежить від широкого оволодіння істориком методикою наукового дослідження. Тому вважаємо цілком своєчасним опублікування рецензованої монографії, яка є другим її виданням, переробленим і доповненим (перше видання — 1984 р.). Вона вносить у розробку проблеми чимало нового. Зокрема, А. В. Санцевич уточнив відомості про закономірності розвитку суспільства, дав нові підрозділи про критику джерел, історичний час тощо. При цьому він використав для ілюстрації матеріали не тільки з вітчизняної, а й з нової та новітньої історії країн Європи й Америки.

В праці розкрито марксистсько-ленінські методологічні основи дослідження минулого, висвітлено дві вузлові проблеми: матеріалістичне розуміння історії та основи історичного пізнання. Принципове значення для дослідника, підкреслює А. В. Санцевич, має застосування принципів партійності й історизму, що забезпечує глибоке й об'єктивне висвітлення розвитку суспільства.

У монографії основна увага приділяється стислій характеристиці комуністичної партійності, що в своїй сутності виражає інтереси широких кіл трудящих. Тому, природно, це питання пов'язується із захистом загальнодемократичних та загальнолюдських ідеалів і цінностей. Проте авторів слід було б показати, як в сучасних умовах плюралізму думок і багатопартійності в СРСР поєднуються й вступають у суперечності інтереси різних соціальних верств і груп, як внаслідок цього здійснюється дієва критика офіційного курсу з метою вироблення ефективної політики. Отже, діапазон застосування принципу партійності на сучасному етапі істотно розширюється і потребує більш докладного розгляду.

Щодо основ історичного пізнання, то в монографії ставиться й розв'язується цілий ряд важливих питань.

У ній приділяється також достатня увага розкриттю значення емпіричного й теоретичного рівня пізнання. Емпіричний рівень дослідження, наголошує автор, пов'язаний з

Цю книгу з інтересом і користю для себе прочитають і фахівці-історики, і студенти, і вчителі шкіл, і широкі кола читачів, які цікавляться історією.

М. Г. СТАНЧЕВ (Харків)

А. І. ЕПШЕЙН (Харків)

заний з нагромадженням фактичного матеріалу. Він поступається теоретичному глибиною пізнання, ступенем узагальнення фактів і проникненням у суть досліджуваних явищ. А. В. Санцевич показав співвідношення емпіричного й теоретичного пізнання в історичному дослідженні, їх взаємозалежність і переплетіння.

Автор підкреслює, що в дослідженні історика важлива роль належить категорії часу. Тобто він вивчає будь-яке питання, виходячи з конкретної історичної ситуації, причому має справу з двома видами часу: календарним й історичним. Зміст історичного часу збагачується в міру розвитку науки, акумулює в собі нові пізнавальні можливості людини.

Констатуючи, що в історичній науці важливе місце займають питання періодизації історичного процесу або розвитку певного явища, А. В. Санцевич чітко визначив такі поняття, як «ера», «епоха», «період», «етап», «стадія» тощо. Окремо виділено «історичний момент», що може означати великі віхи, рубежі, кульмінації розвитку людського суспільства.

Автор рецензованої праці рекомендує досліднику простежувати необхідність і випадковість в історії, причому керуватися марксистсько-ленінською філософською категорією детермінізму, який включає у себе поряд з визнанням причинної обумовленості явищ також визнання упорядкованості історичного процесу, різноманітних відносин дійсності. Тобто необхідність і випадковість — дві сторони одного й того ж закономірного розгортання історичного процесу. Вони перебувають у діалектичній єдності.

Значне місце в праці відведено методам історичної науки. Вони характеризують минулі події в конкретно-історичному плані. Зокрема, в ній докладно аналізуються синхронний, хронологічний, діахронний, порівняльно-історичний, ретроспективний, статистичний та інші методи.

Говорячи про історичну науку й сучасність, А. В. Санцевич закликає дослідників не займатися простою реєстрацією фактів, а виявляти діалектичне мислення, глибоко аналізувати й узагальнювати революційні зміни, що відбуваються в суспільстві, не ухлятися від гострих питань і суперечностей дійсності. Він також радить поєднувати історію і соціологію, оскільки вони мають один об'єкт дослідження — людське суспільство, його розвиток й відповідні закони останнього.

Це саме слід сказати й про дотримання автором праці принципу системності, що

допомагає забезпечувати високу ефективність дослідження.

Вдумливо написані такі розділи монографії, як визначення теми історичного дослідження, його масштабність, збір та обробка матеріалу, план і структура праці, її написання. Так, розглядаючи визначення теми, автор дає конкретні пропозиції щодо актуальності дослідження, формулюваня назви праці, пропонує врахувати інтереси вченого, його творчий діапазон тощо.

У книзі є невеликий підрозділ «Робота в архівах», в якому йдеться про те, як користуватись архівними матеріалами у дослідницькій роботі. Принагідно хотілося б наголосити на тому, що включення цих важливих джерел істориком до своїх праць є велінням часу, надійною гарантією внесення нового, оригінального в науку, а також переборення віджилих стереотипів. Доступ до архівів відкриває нині перед дослідниками можливості щодо цього.

Позитивною рисою монографії є те, що автор показує досвід роботи окремих дослідників. Серед інших зазначено імена відомих істориків І. П. Крип'якевича, І. О. Гуржія, Ф. П. Шевченка, В. О. Голобуцького, В. Г. Сарбея та ін.

На нашу думку, слід було б додати ще один розділ «Творча лабораторія видатних істориків». Докладно показати в ньому, як працювали або працюють два — три вчені. Це було б дуже повчальним для молодих дослідників.

Не можна не звернути увагу на рекомендацію автора широко публікувати історичні джерела, кращі зразки історіографічної спадщини — праці С. М. Соловйова, М. І. Костомарова, М. С. Грушевського, Д. І. Яворницького та ін. Звичайно, це буде підмогою дослідникам, не кажучи вже про зацікавлення в цьому широкого кола читачів.

Автор в принципі правильно пише (с. 76) про перехід людства на сучасному етапі від цілісності виробничо-економічного характеру до соціальної цілісності, про зникнення питомої ваги матеріального виробництва у загальній життєдіяльності суспільства, оскільки ще більшими темпами зростатимуть духовна культура і сфера суспільного обслуговування. Проте слід було б наголосити на тому, що для нашої країни, яка перебуває нині в кризовому стані, цей процес вимальовується як досить віддалена перспектива, оскільки для цього необхідні всебічне **впорядкування** економіки, дальша інтенсифікація виробництва, духовне піднесення всього суспільства.

Загалом монографія А. В. Санцевича, написана із знанням справи, справляє позитивне враження й стане в пригоді історикам у їх науково-дослідній роботі.

М. М. КРАВЕЦЬ (Вінниця)

Одержано 20.02.90.

Г. А. Печенко, А. П. Реєнт.

Бесстрашный бронепоезд.

Харьков: Прапор, 1989.— 188 с.

Історична і художньо-документальна література про героїчні події періоду Великого Жовтня та громадянської війни, про славних борців за нове життя користується великим попитом у масового читача. Тому жвавий інтерес викликала нова документальна повість «Бесстрашный бронепоезд», яка привертає увагу читачів до славних бойових сторінок історії молодшої Червоної Армії, до становлення таких важливих її складових частин, як броньові сили, основою яких були бронепоезди. Створення таких сил відбувалося на основі ленінських вказівок про необхідність рішучого використання сучасних технічних засобів боротьби з ворогом. В. І. Ленін підкреслював, що в сучасній війні «берегу той, у кого найвища техніка, організованість, дисципліна і кращі машини...»¹.

В названій книзі відображено героїчний бойовий шлях бронепоезда № 93 «Гандзя» у буремні роки громадянської війни та іноземної воєнної інтервенції на Україні та півночі нашої країни з лютого 1919 р. і до весни 1920 р.

¹ Ленін В. І. Заключне слово по доповіді про ратифікацію мирного договору 15 березня // Повне збір. творів.— Т. 36.— С. 111.

З перших же розділів автори рецензованого твору, один з яких — безпосередній учасник подій (Г. А. Печенко), а другий — історик (О. П. Реєнт), вводять нас в перипетії формування команди бронепоезда «Гандзя» з їх складністю і неповторністю. Симпатії авторів цілковито віддані тим, хто свідомо, по своїй волі прагнув захищати із зброєю в руках завоювання Великого Жовтня. Портрети цих простих робітників та селян написано широкими мазками. З багатьма членами команди бронепоезда «Гандзя» (М. Григор'євим, Ф. Басюком, В. Капітаном, Г. Печенком та іншими) ми знайомимся у долевизначальний момент їхнього життя. Молоді люди, колишні солдати, селяни, робітники, партизани, які прийшли в революцію за покликком своїх сердець, одразу ж стали на її захист, влилися в ряди Робітничо-Селянської Червоної Армії, зокрема, в команди бронепоездів. Багато малоосвічених юнаків не мали достатніх знань військової справи, проте, були патріотами і романтиками з відкритими і чесними душами. Тож природно, як і в Деражнянському партизанському загоні, молоді сільські хлопці, незважаючи на труднощі, зблизилися і знайшли спільну мову з новими своїми побратимами — членами команди — залізничниками, червоноармійцями. А в безперервних боях з ворогом колектив команди бронепоезда «Гандзя» все більше згуртувався і ставав грізною силою для ворога.